

УПРОВАДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

IMPLEMENTATION OF PROSPECTIVE FORMS OF STUDENTS' SCIENTIFIC WORK ORGANIZATION AS AN IMPORTANT COMPONENT OF FORMING THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCE

Стаття присвячена актуальним проблемам підготовки педагогічних кадрів в умовах реформування сучасної системи освіти, підвищення наукового потенціалу майбутніх учителів початкової школи.

Її метою є визначення найбільш продуктивних форм організації наукової роботи здобувачів вищої педагогічної освіти, що дозволяють поєднати формування в майбутніх учителів початкових класів професійних навичок з набуттям досвіду проведення наукових досліджень.

Традиційною формою залучення студентської молоді до наукової діяльності є науковий гурток. Ефективність його роботи залежить від багатьох факторів: мотивації, особистісних якостей гуртківців (відповідальності, наполегливості, цілеспрямованості тощо), активної позиції керівника, його вміння зацікавити, підтримати, стимулювати дослідників-початківців.

Співробітниками лабораторії методичного забезпечення безперервної системної освіти «Школа - заклад вищої освіти» і Науково-консультативного центру читання та дитячої книги ХНПУ імені Г. С. Сковороди запроваджено нові форми організації наукової роботи студентів, що дозволяють поєднувати набуття майбутніми вчителями початкових класів навичок практичної роботи з елементами наукових досліджень. Найбільш продуктивними серед апробованих форм виявилися педагогічна студія, проєкт «Школа професійного зростання. День у школі», створення робочих груп з розробки певних наукових тем. Остання із запропонованих форм є достатньо перспективною, оскільки дозволяє забезпечити різний рівень взаємодії серед учасників групи. Якщо до складу колективу дослідників входять старшокурсник і першокурсник, то робота будується на засадах тьюторської підтримки з боку більш обізнаного з темою учасника групи. Якщо колектив складається з однокурсників, то між ними передбачається чіткий розподіл обов'язків, напрямів роботи щодо пошуку інформації, розробки стратегії дослідження, збору й узагальнення експериментальних даних.

Поєднання на рівні факультету різних форм організації наукової роботи студентів створює сприятливі умови для формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель початкових класів, наукова

робота, нові форми організації, студентські дослідження.

The article is devoted to the current problems of teaching staff training in the context of the modern education system reformation, increasing the scientific potential of the future primary school teachers.

It is aimed at determining the most productive forms of organization of scientific work of the students of the higher pedagogical education establishments, which allow to combine the formation of the professional skills of the future elementary school teachers with the experience acquisition in conducting scientific research.

A traditional form of involving student youth in scientific activities is a scientific club. The effectiveness of its operation depends on a multitude of factors: motivation, personal qualities of the group members (responsibility, perseverance, purposefulness, etc.), the active position of the leader, their ability to create interest in the group, support, and stimulate novice researchers.

New forms of organization of students' scientific work, which allow to combine the acquisition of the skills of practical work with children by future primary school teachers with elements of scientific research have been introduced by the employees of the laboratory of methodical support of continuous system education "School – higher education establishment" and Scientific and advisory center for reading and children's books of H. S. Skovoroda KhNPU. The most productive among the approved forms were the pedagogical studio, the project "School of professional growth. A day at school", establishing of working groups for the development of certain scientific topics. The latest of the given forms is quite promising, as it allows for different levels of interaction among group members. If the team of researchers includes a senior student and a first-year student, then the work is built on the basis of tutoring support from a member of the group who is more familiar with the topic. If the team consists of fellow students, then a clear division of responsibilities, areas of work related to searching for information, developing a research strategy, collecting and summarizing experimental data is expected among them.

The combination of various forms of organization of students' scientific work at the faculty level creates favorable conditions for the formation of professional competence of future primary school teachers.

Key words: professional competence, primary school teacher, scientific work, new forms of organization, student research.

УДК 378.091.33
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/54.1.31>

Ємець А.А.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Коваленко О.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Один із провідних напрямів реформування сучасної системи освіти в Україні пов'язаний

з удосконаленням рівня професійної компетентності педагогів, що розглядається сьогодні як «сформована система професійних знань і вмінь,

і педагогічних здібностей, ціннісних орієнтацій, стилю спілкування, необхідних для якісного виконання педагогічної діяльності» [1, с. 53]. Дослідженню сутності компетентностей учителів та особливостям їх набуття присвячені роботи І. Беха, В. Білик, І. Драча, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Л. Карпової, І. Колесникової, Г. Кошонько, В. Марченко, Н. Ничкало, В. Пелагейченко, І. Підласого, С. Трипольської, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін. Однак, не дивлячись на значну кількість праць, у яких розглядаються проблеми професійної підготовки педагогів, зокрема вчителів початкових класів, залишається ще багато питань, пов'язаних з формуванням конкурентоспроможних фахівців, здатних реалізувати соціальне замовлення суспільства щодо розвитку і виховання майбутніх поколінь.

Сучасній школі потрібен фахівець, який володіє не тільки базовими професійними знаннями, а й певними навичками творчого вирішення практичних завдань, той, який швидко адаптується до мінливих умов сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з «Концепцією педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти», базою теоретичної підготовленості вчителя є вміння «педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь» [2]. На нашу думку, найбільш інтенсивно ці вміння формуються в здобувачів вищої освіти під час виконання наукових досліджень. Тому в підготовці майбутнього вчителя початкових класів особливого значення набуває його залучення до наукової роботи, яка на сучасному етапі перетворюється на один з основних компонентів професійної підготовки майбутнього фахівця.

Відповідно до положення Великої Хартії Університетів (1988 р.) «навчальний процес в університетах повинен бути невіддільним від дослідницької діяльності», «університети мають зберігати нерозривний зв'язок з дослідницькою діяльністю, щоб навчити студентів методам проведення досліджень, сформувати критичне мислення» [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У працях сучасних українських науковців (П. Горкуненко, Н. Козак, С. Копельчак, Л. Кравченко, О. Крушельницька, О. Мацегорін, О. Микитюк, О. Набока, О. Овакімян, В. Прошкін, І. П'ятницька-Позднякова, О. Семенов, Л. Сущенко, В. Шейко та ін.) висвітлюються різноманітні питання організації науково-дослідної роботи студентів, однак недостатньо звертається увага на створення оптимальних умов щодо формування в студента професійно зорієнтованого інтересу до наукової роботи.

Мета статті. Виділити найбільш продуктивні форми організації наукової роботи здобувачів

вищої педагогічної освіти, спрямовані на створення передумов формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Наукова робота вчителя початкових класів має тісний зв'язок з його професійною діяльністю. Тому надзвичайно важливо, щоб студенти в період навчання в закладах вищої педагогічної освіти, набуваючи професійні навички, мали можливість отримати позитивний досвід проведення перших наукових досліджень.

Упродовж багатьох років лабораторія методичного забезпечення безперервної системної освіти «Школа – заклад вищої освіти» і Науково-консультативний центр читання та дитячої книги ХНПУ імені Г. С. Сковороди здійснюють цілеспрямовану підготовку науково-педагогічних кадрів. З цією метою співробітники лабораторії залучають студентську молодь до наукових досліджень, тематика яких пов'язана з проблемами дитячої літератури та літературної освіти дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Основною формою організації такої роботи є студентський науковий гурток.

Аналіз діяльності гуртка дозволяє зосередити увагу на ключових аспектах його функціонування, які забезпечують ефективність формування в студентській молоді професійних інтересів і здатності до здійснення наукових досліджень. Наукова робота зі студентами відбувається поетапно. Традиційно виділяють підготовчий етап, обробку отриманих даних; аналіз і синтез результатів дослідження; оформлення матеріалів.

Розглянемо особливості роботи на кожному з етапів на прикладі студентського наукового гуртка «Досліджуємо проблеми дитячої літератури та літературного читання».

1. Підготовчий етап (вибір і визначення теми, її актуальності, основних завдань, розробка загального плану дослідження).

Важливим моментом залучення здобувачів вищої освіти до наукової роботи є мотивація. Перші запрошення до дослідницької діяльності всі студенти факультету початкового навчання отримують під час вивчення дисципліни «Дитяча література» (1, 2 курс). Традиційно один-два студенти з кожної академічної групи висловлюють бажання займатися науковою роботою. Зазвичай, це здобувачі з досить високою загальною підготовкою, які ще до вступу до педагогічного університету виявляли інтерес до читання і навчання в цілому.

Як правило, виділяється ще частина студентів, які хочуть спробувати себе в науковій діяльності, але соромляться зізнатися в цьому, або відчувають невпевненість у своїх силах. Тому після проведення кількох практичних занять викладач індивідуально пропонує окремим студентам долучитися до наукового пошуку. В умовах дистанційного навчання це питання вирішується за допомогою онлайн опитувань, що дозволяє уникнути впливу

конформістських настроїв. Так, у 2022 році 30% другокурсників факультету початкового навчання висловили бажання розпочати наукову роботу з питань літературної освіти.

Важливим стимулюючим моментом для студентів є наявність додаткових балів до підсумкової оцінки в кінці вивчення навчальної дисципліни та рейтингу. Однак останнім часом помічено тривожну тенденцію – навіть додаткові бали не викликають зацікавлення науковою роботою в багатьох студентів, вони ладні погодитися на найнижчий бал.

Звичайно, не всі здобувачі, які виявили бажання виконати наукову роботу, спроможні довести її до логічного завершення. Майже третина студентів відмовляється від виконання завдань дослідження на початковому етапі роботи, внаслідок відсутності навичок самоорганізації.

Вибір теми наукової роботи, як правило, відбувається за допомогою викладача (як і подальша розробка плану дослідження). Це зрозуміло з огляду на недостатній рівень сформованості необхідних умінь і навичок. Однак обов'язковою умовою вибору теми серед запропонованих є її привабливість, актуальність для конкретного виконавця.

Упродовж 20 років роботи наукового гуртка студентами було розроблено понад 100 тем, які стосувалися питань дитячої літератури і методики літературного читання. Досліджувалися окремі жанри і види дитячої літератури: «Українські літературні загадки в дитячому читанні», «Скоромовки в колі дитячого читання», «Детективний жанр у колі дитячого читання», «Літературні лічилки в читанні молодших школярів», «Прислів'я та приказки у творах дитячої літератури», «Розмаїття абеток в колі читання молодших школярів», «Біографічні твори про письменників у дитячій літературі», «Драматичні твори в колі читання молодших школярів», «Розширення читацького кругозору молодших школярів засобами сучасної дитячої прози», «Сучасна ігрова поезія для дітей». Найбільше уваги було приділено казкам як найулюбленішому жанру дитячого читання («Особливості англійських народних казок», «Аналіз країнознавчої лексики в казках народів Азії та арабського світу», «Порівняльний аналіз змісту казок, написаних за фольклорними мотивами», «Специфіка сучасної української літературної казки»). Розмаїття досліджень торкалося окремих тем дитячого читання («Твори героїко-патріотичної тематики на уроках читання в початковій школі», «Кодекс козацького лицарства в народних казках і легендах», «Твори історичної тематики в колі читання молодших школярів», «Література, яка викликає співчуття», «Тема смерті в дитячій літературі» та інші). Розглядалися образи у творах для дітей («Негативні герої в дитячій літературі», «Образ дорослих в українській читанках для початкової школи», «Образ учителя в українській дитячій літературі»,

«Трансформація образу сім'ї в дитячій літературі», «Образ вихователя в художніх і мультиплікаційних фільмах», «Образ дошкільника в дитячій літературі XIX-XXI століття», «Імена персонажів у творах дитячої літератури»).

Серед студентських наукових робіт виокремлюється коло тем, що мають прикладний характер, спрямованість на практичну реалізацію в школі: «Літературні ігри на уроках читання в початкових класах», «Шляхи розвитку поетичної творчості дітей молодшого шкільного віку», «Відеоматеріали на уроках читання в початковій школі», «Хронологічно-маркована лексика в українській дитячій літературі», «Розвиток емоційного сприйняття молодших школярів за допомогою віршованих творів», «Види заголовків в художніх творах для дітей і їх вплив на читацькі інтереси молодших школярів», «Організація літературного музею в початковій школі».

Упродовж останніх років актуальними стають теми, пов'язані із міжнаціональною комунікацією: «Країнознавчі елементи діалогу культур у казках англійського дитячого письменника Дональда Бісета», «Сучасна французька дитяча література в колі читання молодшого школяра», «Вірменська дитяча література в колі читання молодших школярів України».

2. На другому етапі дослідження відбувається пошук і вивчення студентом теоретичного матеріалу.

Саме на цьому етапі виявляються такі необхідні для науковця якості, як наполегливість і систематичність роботи: зазвичай дослідник працює самостійно, іноді звертаючись по консультації до керівника. На сьогодні найбільшу проблему для виконавця складає несформованість умінь працювати з різними першоджерелами, орієнтація тільки на електронні носії інформації (відсутність звички відвідувати бібліотеку), невміння фіксувати результати.

3. Аналіз і синтез результатів дослідження.

Цей етап традиційно передбачає тісну взаємодію з науковим керівником. Він має на меті сформулювати в студента вміння виділяти головне, узагальнювати, робити висновки.

4. Оформлення матеріалів дослідження.

Найбільші труднощі на цьому етапі викликає оформлення матеріалів науковим стилем, підготовка тексту доповіді на наукову конференцію. Допомога керівника на цьому етапі також є дуже важливою.

Відсутність досвіду участі в наукових конференціях призводить до надмірного хвилювання. Студенти переймаються очікуванням запитань, на які вони, можливо, не знають відповіді. Подолати ці проблеми допомагають тренувальні виступи, попереднє обговорення, відвідування подібних наукових заходів у ролі слухачів.

Про результативність діяльності студентського гуртка свідчить формування в здобувачів стійкого

інтересу до наукової роботи, продовження дослідження під час виконання курсової з методики української мови, магістерської з педагогіки, участь у наукових студентських конференціях, як на рівні факультету й університету, так і на всеукраїнському та міжнародному рівнях, публікації статей у фахових журналах. Найперспективніші студенти продовжують свій науковий розвиток, вступаючи до аспірантури.

Окрім забезпечення продуктивної роботи наукових гуртків на факультеті початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди, співробітниками лабораторії і Центру здійснюється постійний пошук нових форм організації науково-дослідної роботи зі студентами.

Однією з перших апробованих форм, що поєднала набуття майбутніми вчителями початкових класів навичок практичної роботи з дітьми з елементами наукових досліджень, стала педагогічна студія. Починаючи з першого курсу, студенти, які відчували професійний покликання, мали можливість щотижня відвідувати школу і працювати з учнями початкових класів. Співробітниками лабораторії була розроблена чітка і послідовна система залучення студентів до такої діяльності. Першокурсники отримували готові конспекти уроків і проводили окремі фрагменти, другокурсники і третьокурсники долучалися до складання конспектів уроків під керівництвом викладачів. Студенти четвертого курсу розробляли конспекти уроків самостійно. Такий підхід до підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи мав свої позитивні наслідки, які виявлялися як під час педагогічної практики, так і в науковій діяльності на етапі апробації продуктивних методів і прийомів роботи з учнями.

У подальшому запропонована форма роботи вийшла за межі педагогічної студії і на новому рівні була реалізована співробітниками лабораторії як експериментальний проєкт факультету початкового навчання «Школа професійного зростання. День у школі», який мав на меті впровадження ідей дуальної освіти шляхом залучення студентів до професійно орієнтованої взаємодії з дітьми, починаючи з першого семестру першого курсу. Докладно особливості організації експериментальної роботи описано в нашій статті «Problems of formation of the professional competence of the future primary school teachers in the context of dual education» [4].

Одним із суттєвих досягнень роботи за експериментальним проєктом «Школа професійного зростання (День у школі)» стало визначення ефективної форми взаємодії на рівні «викладач – тьютор (магістрант або старшокурсник) – студенти молодших курсів».

Позитивні результати, отримані в ході здійсненого дослідження, дали поштовх до продовження

пошуків щодо визначення продуктивних форм роботи, а саме упровадження тьюторської допомоги першокурсникам з метою залучення їх до наукової діяльності. Потреба у такій взаємодії зумовлена тим, що студенти молодших курсів мають низький рівень готовності до здійснення наукових досліджень. Цього висновку ми дійшли на основі результатів проведеного в першому семестрі 2022 року опитування здобувачів освіти 1-2 курсів. В опитуванні взяли участь 47 студентів.

Так, на запитання щодо наявності досвіду наукової роботи до вступу в університет 84% респондентів зазначили його відсутність. Лише 16% опитаних дали позитивну відповідь і зауважили, що набули досвід під час виконання певних досліджень із заданої теми, зокрема написання робіт у МАН.

На 1 курсі педагогічного університету бажання розпочати наукову роботу висловили майже 60% студентів, на 2 курсі таких студентів виявилось вдвічі менше – 30%.

На запитання «Як ви розумієте, що таке наукова робота в університеті?» отримали такі відповіді: "Придумування чогось нового для майбутнього", "Особистий внесок у сферу діяльності в певній орієнтації", "Написання робіт чи досліджень за допомогою наукового керівника, який тебе спрямовує", "Наукова робота – це опрацювання інформації та написання тез на задану тему" тощо. Результати аналізу відповідей свідчать про поверхове розуміння більшістю студентів сутності наукової роботи.

Узагальнюючи відповіді на запитання щодо форм наукової роботи, у яких хотіли б узяти участь студенти, можна зазначити таке, що працювати в наукових гуртках виявили бажання 29 %, писати наукові роботи – 32%, брати участь в опитуваннях – 38%, у наукових конференціях – 39%, писати наукові статті і тези – 62% респондентів. Значна кількість студентів, орієнтованих на створення тез та статей, зумовлена тим, що, вже з 1-ого курсу вони починають писати тези, і в них складається враження, що саме така робота є основною метою наукової діяльності.

Аналіз результатів опитування засвідчив, що майже 50% студентів 1 і 2 курсів прагнуть брати участь у колективних дослідженнях. Це пов'язано з невпевненістю у власних силах та відсутністю чітких уявлень про наукову роботу.

З метою формування в студентів молодших курсів свідомого ставлення до наукової діяльності було визнано доцільним створення робочих груп з розробки обраних старшокурсниками наукових тем. Провідна роль у кожній групі відводиться старшокурснику, який здійснює наукове дослідження, а прикріплений до нього студент першого курсу виконує роль помічника, якому довіряють зібрати фактичний матеріал на основі підготовлених старшокурсником анкет для опитування учнів.

Така взаємодія створює передумови для спільного обговорення й аналізу отриманих результатів. Наслідком такої діяльності є публікація наукових робіт студентів для першокурсників на рівні тез (за результатами проведеного опитування), для старшокурсників – наукової статті (за результатами проведеного дослідження).

У 2022-2023 навчальному році триває апробація цієї форми організації наукової роботи студентів, але вже зараз можна говорити про її позитивні наслідки, оскільки старшокурсники усвідомлюють, що вони несуть відповідальність за організацію експериментальної роботи, оскільки виступають у ролі наставників студентів, які роблять перші невпевнені кроки в науковій діяльності. А першокурсники, у свою чергу, отримують чудовий стимул до наукової роботи, оскільки мають можливість долучитися до найцікавішого етапу – проведення експерименту й узагальнення даних.

Цього ж навчального року була започаткована ще одна форма проведення колективного дослідження. Було створено три групи другокурсників по три учасники, які обрали спільну тему наукової роботи. Така форма організації праці передбачає чіткий розподіл обов'язків, напрямів роботи щодо пошуку інформації, розробки стратегії

дослідження, збору й узагальнення експериментальних даних. Апробація такої форми взаємодії дослідників-початківців є перспективою подальших наукових розвідок співробітників лабораторії.

Висновки. Отже, студентські наукові дослідження є важливим і необхідним елементом формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Упровадження поряд із традиційними новітніх форм організації наукової роботи студентів дозволяє підвищити якість підготовки професійних кадрів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тевлін Б.Л. Професійна підготовка вчителів. Харків, 2006. 192 с.
2. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти. URL: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>
3. Observatory Magna Charta Unversitatum URL: <https://www.magna-charta.org/>
4. Dzhezheley O., Emets A., Kovalenko O. Problems of formation of the professional competence of the future primary school teachers in the context of dual education. Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: monograph / Edit. I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague, OKTAN PRINT s.r.o., 2020., P.435-451